

HAYATI RASATLAMAK...

Levent ALTAŞ¹

¹Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi emekli gökbilimci,
Özel Getronagan Ermeni Lisesi Astronomi öğretmeni
(e-posta: leventaltas@gmail.com)

Özet: Bu yazıda bir gökbilimci olarak Kandilli Rasathanesi'nde geçen 26 yıllık aktif çalışma hayatım sonrasında edindiğim bilgi ve birikimle astronomiye ilgi duyan gençlere, astronomi bölümü öğrencilerine ve mezun genç astronom ve astrofizikçilere mesleki izlenimlerimi özetle aktarmak istedim. Tümüyle kişisel düşüncelerim olduğunu peşinen belirtmek isterim. Kimi üniversitelerde “Temel Bilimler” bölümlerinin kapatılması düşünüldüğü bir dönemden geçiyoruz. Öğrencilerin genelde temel bilimleri özeldir astronomi bilimini giderek az tercih etmesinin altında yatan; ülke gerçeklikleriyle birlikte bilimsel, toplumsal ve ekonomik nedenler nelerdir? Her biri ayrıca inceleme, araştırma ve tartışma konusu olan bu meselelere kısaca değindim. Aşağıda okuyacağınız yazı; kritik, eleştiri, özeleştir ve düşünceler şeklinde, önceki bazı yazılarımdan da derlenip eklemeler ve düzeltmeler yapılarak hazırlanmıştır.

1. Giriş

Yazının başlığı bir gökbilimcinin yaşama bakışının temelinde yatan gözlemcilik dürtüsünün ne denli güçlü olması gerektiğini vurguluyor. Gökbilimci gözlem yaparken adeta yaşamı gözler, gözlemler, onu her yönüyle anlamaya öğrenmeye çalışır. Böyle bir iştir gökbilimci olmak. Bazı işler vardır kişilerin yaşamlarının kaynağı yaptıkları o iştir, oradan hayat enerjilerini alırlar, o işten ötürü yaşarlar adeta. Hani varlıklarıyla bütünleştirdikleri, o meslekte çalışmadan olamayacakları bir anlamda varlık sebepleri. Gökbilimci de böyle mesleklerden, eğer çok para kazanmayı, yaşarken bol kazançlı getirisi olan, çalıştıkça mesleki kariyerinizdeki yükselişinize bağlı olarak önemli maddiyat elde edeceğinizi ve böylece iyi bir hayat süreceğinizi düşlerseniz yanılırsınız.

Sizinki, dünyada yaşarken başka âlemlerin düşünüy kuran bir filozof, evrenin derinliklerinde yol alan bir gezgin, yıldızdan yıldıza yol alan kozmik bir fosil araştırmacıdır. Evinizin balkonundan, gözlemevinizden her istediğinizde gökyüzüne oradan da uzaya süzülürdür. Bir çeşit evrensel arkeoloğluktur, bu mesleğin en büyük engeli budur, yani hem zaman olmaması. Çünkü teleskopunuzla gözlediklerinizin geçmişine bakmaktasınız. Yıldızlar bizden çok uzakta olduklarından ışıklarının bize ulaşması yıllar almaktadır, ne kadar uzaktakilere bakarsanız o kadar geçmiş zamanlara ait gökcisimlerine bakmış olursunuz. Gökbilimci olmaya soyunmak için öncelikle ve kuşkusuz gökbilimini merak etmek, sevmek ve ilgi duymak gerekir her meslekte olduğundan belki daha çok...

2. Bir Astronomi Dersi Anısı...

Bir matematik hocamız vardı, genç bir öğretmen hanım, lise son sınıf matematiğini ilk kez okutuyordu. O dönemlerde liselerde astronomi dersi haftada 2 saat mecburiydi. Evet, yanlış okumadınız. Ama uygulamaya göre matematik hocası astronomi derslerine de girmekle yükümlüydü, çünkü öğretmeni yoktu. Gerçi hala değişen bir şey yok. Kimi okullara seçimlik olarak astronomi dersi konuluyor ama öğretmeni yine yok. Astronomi mezunlarına da yine öğretmenlik vermiyorlar. Umalım ki sorun çözülsün. Lise dönemlerinden çok önceleri gökbilime ilgim olduğu için dersleri sabırsızlıkla bekliyorum, bir kaç kitaptan ansiklopediden çalışıyorum. Astronomiyle ilgili bütün bilgiler çok fazla

ilgimi çekiyor, örneğin bir gezegen üzerinde yaşıyor olabilmeyi inanılmaz bir tuhaflık olarak görüyordum, hala da öyle ya. Ancak astronomi dersi nedendir bilmiyorum, çok ciddiye alınan bir ders değil milli güvenlik dersi gibi ve bu nedenle sınıfta gırgır bol. Bu durum da aynen devam ediyor. ÖSS odaklı eğitim, “sınavda çıkmıyorsa bana ne?” düşüncesi çocukları mecburen derslere yanlış yönlendiriyor. Ayrıca vahşi küresel kapitalizmin zorladığı, “bir an önce ve ne şekilde olursa olsun çok para kazan (!)” diye gelinen noktanın üzerlerinde hissettikleri yoğun baskı. O zaman da şimdiki gibi sınav hoşgörülü geçerdi. Kitap defter artık ne varsa serbest gibi bu yüzden formalite bir ders sanki. Bir de hocamız matematik öğretmeni olduğundan astronomiyi hiç bilmiyordu normal olarak. Bu yüzden dersler bana çok yavan geliyordu. İlk derslerin birindeyiz işte o atmosfer içinde şamata yaparken hoca gördü "ne söyledim anlat bakalım" dedi. Nereden bileyim zaten arkalarda oturuyorum gürültüden duymak mümkün değil. Tabi anında l'i yazdı not defterine neyse ertesi saat bu kez zaten 1 aldım diye iyice işi azıtmışım, sen misin sınıfta gülen yine aynı şekilde bir 1 daha. İki tane l'im var, olacak şey değil ikmale kalıp "astronomiden ikmale kalan ilk ve tek öğrenci" unvanını alacağım bu gidişle, “neyse haftaya bir konu çalışır anlatırım hiç olmazsa birini düzeltirim” diyorum içimden. Çünkü dersleri öğrencilere anlattırırdı hocamız malum nedenlerden.

Bir hafta çabuk geçti. Ben de çok iyi hazırlandım. Ders saati geldi "hocam konuyu anlatabilir miyim?" dedim cevap "hayır sözlü yapacağım" oldu, "hocam 2 tane l'im var nasıl kurtaracağım bari sözlüye kalkayım o zaman" dedim, ona da "sınıfta gülerken düşünseydin!" cevabını alınca, gençliğin ve astronomiyi hocamdan daha iyi bilmenin verdiği cesaretle biraz ileri geri konuştum. Bu kez sınıftan kovuldum disipline sevk edildim, neyse ki sınıf hocamız Solmaz bey (lakabı gomalak) beni sevdiği için durumu ona anlattım da ceza almadan kurtuldum ertesi ders hoca hanımın bizi başka bir matematik hocasına devrettiğini benim l'lerimi ise sildiğini öğrendik...

Bu lise dönemime dair hüznle içim burularak hatırladığım bir astronomi dersi anısıdır, aslında çok sevdiğim matematik hocamı hiç istememe rağmen kırmıştım. Hatırladıkça hala üzüldüğüm bu anı, belki de ÖSS sınavında astronomiyi birinci tercihe yazmamın en önemli nedenlerinden birisi olmuştu. 1974'de liselerden astronomi dersini kaldırdılar. O zamanlar çağımıza “Uzay Çağı” deniyordu! Hangi akla hizmetse, duyduğumda hayretler içinde kaldığımı hatırlarım hem bu olaya hem de o sene elimdeki ÖSS belgesinin üstünde "Birinci tercihiniz astronomi bölümünü kazandınız" diye gelen yazıya bakarken...

3.Neydi gökbilim?

Üniversiteye adım atarken astronomi dersi ve amacının tanımı genişliyordu. Genel tanım: "Etrafımızı çevreleyen evreni, (gezegen, kuyruklu yıldız ve yıldız, göktaşı, yıldızlar arası madde, gökada ve gökadalar arası madde gibi her çeşit gökcismi) konu olarak ele alan ve bu cisimlerin bileşimlerini, birbirine oranla konumlarını, hareket kanunlarını, oluşumlarını, bugüne kadar geçirdikleri değişikliklerin yanı sıra gelecekteki evrim kanunlarını belirtmeye çalışan, en eski ve insan düşüncesinin gelişmesine en çok katkıda bulunmuş bilim dalı." Gökbilimci içinse: "Gökcisimlerinin hareket ve yapıları üstüne hesap ve incelemeler yapan uzman, astronomi bilgini." Astronomi bölümlerini tanıtan kitapçıklardaysa: “Bu programın amacı, uzaydaki gökcisimlerinin nitelik ve nicelik bakımından özelliklerini araştırıp incelemeler yapabilecek ve ileri teknolojinin bu çalışmalarda kullanımını gerçekleştirebilecek nitelikteki teknik insan gücünü yetiştirmektir. Astronomi; astrometri ve astrofizik şeklinde iki ana bilim dalına ayrılır. Astrometri, evrendeki gökcisimlerinin hareketlerini, genel özelliklerini ve konumlarını

incelerken, astrofizik ise gök cisimlerini fiziksel özellikleri bakımından inceler" denmekteydi.

Ülkemizde astronomi, uzay bilimleri ve teknolojisi pek gelişmemiş olduğundan bu bölümün mezunlarının iş bulma olanakları kısıtlıydı 40 sene önce! Şimdi de pek değişen bir şey yok. Bölümü iyi bir derece ile bitirdiniz iş arıyorsunuz diyelim. Özel sektörde hiç aramayın çünkü özel sektörde astronomlara şimdilik bir iş alanı yok gibi. Birçok ülke uzaya bilimsel amaçlı uydular gönderirken bu gelişmelere ilgiyle biraz da şaşkınlıkla bakıyoruz hala. Bizde olamayacağını kanıksadık sanki. Kısaca mezun olduğunuzda iş bulmayı fazla ümit etmeden bölümde okumayı tercih etmek kendinizi rahat hissetmek bakımından iyiydi! Bölümün ilk yıllarında amfideki duvarda "sınavda hesap makinesi kullanılması yasaktır" yazısını gördüğümdeki şaşkınlığıma ilaveten onlarca sınavdan geçip ama teleskopun bir kez bile başına geçmeden kendimi 4 yıllık üniversiteden mezun olmuş bulmuştum. Sonrasında medyum ve yıldız falcıları almış başını giderken bir de onlarla karıştırılma saçmalığını yaşadım. Mutlaka her astronomi mezununun başına gelmiştir. Alaycılıkla karışık astronot diyenler de cabasıydı. Günümüzde pek fazla bir anlayış değişikliği olduğunu sanmıyorum. Karışıklık devam ediyor ancak bu üstte saydığım meslekimsilerde epeyce bir sosyoekonomik sınıf atlama ve kanat önderi olarak toplumda taltif edilme durumu söz konusu...

4. Kandilli Rasathanesi

Rasathane gibi bilim üreten araştırma kurumlarına bir göz atmadan önce kısaca bilim konusuna değinmek istiyorum. Bilim, ansiklopedilerde, "nesnel dünyaya ve bu dünyada var olan olgulara ilişkin tarafsız gözlem ve sistematik deneye dayalı ve genel doğrulara, temel yasalara ulaşmayı hedefleyen zihinsel etkinliklerin ortak adı" şeklinde tanımlanmakta. Bilimin tanımından yola çıkarak bu sürecin içindeki herkes bilim insanı olmakta. Bilim insanıysa, kuşkulandığı veya sezindiği konuda merak edip araştıran, gözlem yapan, yöntem bilime dayalı deney yapan, bulguları ve verilerini analiz ederek, bulguları ve verilerinden yola çıkarak genel kuralları, temel yasaları ortaya çıkaran, bulgularını yayına dökerek ilgililer ile paylaşan kişi olarak geçmekte.

1979'da göreve başladığım Kandilli Rasathanesi'nde konumuz Güneş'ti. Gözlem, araştırma ve inceleme yaparak, sonuçta bilimle uğraşarak Güneş gözlemlerindeki bilinmeyenlerin ne anlama geldiğini çözmeye çalışırdık. Yıllar yılları kovaladı. Rasathane o dönem bağımsız bir kuruluş olarak doğrudan Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı bir kurumdu. 1982'de çıkarılan YÖK Kanunu ile Boğaziçi Üniversite'sine bağlandık. Yeni yasayla ve 12 Eylül 1980 darbesi sonucu üniversitelerin az sayıdaki nitelikli öğretim üyeleri üniversitelerinden kovulurken öte yanda YÖK çatısı altında toparlanan birçok kurumda (eğitim enstitüleri, akademiler, konservatuarlar, yüksek okullar) çalışanlar bir gecede Prof., Doç. ya da Yrd. Doç. ilan ediliyordu! Oysa "bilim adamlığı" bir ünvan değildi. "Bilim insanı" ünvan için çalışmaz. Çalışmamalıydı. Ünvan, "bilim adamının" koltukçuluğunun göstergesidir. Bilim insanı olma evrensel ölçütü bizde çoğu kez reçete yazamayan tıp doktoru olarak algılanır.

Bu tuhaf kadro dönüşümleri bir tek Kandilli Rasathane'sinde (dönemin 'Rasathane Müdürü' hariç) gerçekleşmemiştir. Son yıllarda yöneticilerin bol keseden verdiği ünvanlar üniversitelerde ve kamuoyunda çok tartışılmış ve üniversitelere zarar vermişse, basına da yansıdığı kadarı ile toplumda akademik personelin giderek genel bilgi düzeyinin düştüğü işlenmişse, bunun nedenlerini o günlerde aramak gerekir. Bu yeni yasayla birlikte üniversitelerde rektörden tabana doğru olan kadrolaşma; ne yazık ki eleştirel yapılı, aydınlık bilim insanı yerine "İtaat ve Sadakat Kültürü"nü benimsemiş ve kendisinden istenileni yapan "memur benzeri akademik bir kuşak" oluşmasına neden oluyordu. Bundan

böyle biz de üniversiteliydik (!) fakat “Enstitü” adını almıştık. İlginçtir ‘yeni yasa’ ile gelen dönüşüm Rasathane’de geçerli olmadığından bizler araştırmacı ama idari personel (!) olarak 657 sayılı Devlet Memuru Kanunu’na tabi “fizikçi” kadrolarında çalışmaya devam etmekteydik. Tabi üniversiteden yeni mezun olmuş genç bir araştırma görevlisinin aldığı maaşa yakın paralarla yıllarca memur kadrolarında olmanın getirdiği memur zihniyetiyle “nasıl çalışılır?”, “nasıl bilim yapılır?”, “yapılana bilim mi denir?”, o da ayrı bir tartışma konusu. Sonuçta “Astronomi Lisans Eğitimi” olmayan Boğaziçi Üniversitesi’ne “Deprem Enstitüsü” olarak bağlanmamız, bu doku uyuşmazlığı, Rasathane’nin özellikle “Astronomi Bölümü”nün, aleyhine olacak, zaman bu aksaklığın tamirini güçleştirerek geçecekti...

5. Tartışma ve Sonuç

Son yıllarda belki rahatsız edici ama yerinde bir tanımlama; Rahmetli Turgut Özal’ın “benim memurum işini bilir” demesinden sonra ortaya çıktı. Oturduğu yerden hiç bir bilimsel bilgi, bulgu ve araştırmaya başvurmadan konuşan bilim camiasındakiler için böyle diyorlar: "bilim bürokrati." Bilimle bürokrasiyi başarı ile bağdaştıran ayrıcalıklı bir zümre oluşturdukları için kutlanmaya değer! Ha tabi bu arada bir diğer yeni sınıfı da atlamak olmaz. Aslında pek yeni sayılmaz ya, 90'lardan sonra hızla çoğaldılar. Tüccar bilimciler. Ticaretle bilimi birleştirerek pek düşünülmeyen bir sentez ortaya çıkarmışlar. Öyle ya günümüz "Paran Kadar Konuş" deyişinin her alanda geçerli olduğunu hatırlatanların günü! Sağ olsunlar! Bundan ayrı düşenin, pek kıymeti yok, düşüncenin de bir değeri olmadığı gibi. Disiplinli bir zihne, bilgiyle donanmış bir beyine nasıl sahip olurumun değil, ne yapsam da şöhret olsam? Kimi nasıl keten pereye getirsem de parayı bulsam? Nereden üflesem, nasıl bir fal açsam gibi hesaplara prim verildiği, geçer akça olarak dayatıldığı, inançlar üzerine kurgulanmış siyasi söylemlerden ucubeler yaratıldığı, kafasını çalıştıranların kafasını koparıırken, yılışıkları, arsızları, yüzsüzleri, dolandırıcıları, mafyaları, ihalecileri, medya nursuzlarını, maymunları bile utandıracak kadar soytarlılıkları baş tacı edenlerden ne beklenir ki?

Aslında gelişmiş ülkelerde insan yetiştirmenin tek yolu bilimden geçmekteydi yani üniversitelerden. Türkiye’nin uygarlık yolu da üniversitelerden geçer, geçmelidir. Ama hangi tip üniversitelerden? Bilgi üreten ve bilgi üretme yöntemleriyle bunları sunabilen üniversitelerden. Bilginin eleştirilmesi de üniversitelerin varlık nedenlerinden biri, olmazsa olmazı. Bilim yapmayan ya da yapamayan ülkeler gelişmemiş ülkelerdir. Birinci ile bizim gibi üçüncü dünya ülkeleri arasındaki sanayisel farkın giderek artması da bu negatif gelişmeyi körüklemekte. Ülkemiz maalesef bilimden anlamayan hatta şimdilerde pek haz etmeyen ülkelerin başında gelmekte. Bizde geleneksel olarak bir üniversite kurumundan söz etmek mümkün değil. Bunu yok ettiler. Ders anlatmakla bilim yapılmıyor. Bilim işlemiyor, sesi kısılmış durumda. Eğitim alanındaysa zaten tam bir çıkmazda, hatalı arayışlardayız. Ülkemizin eğitim politikasını yıllardır oluşturmaya çalışan ve bu nedenle onu yazboz tahtasına çeviren siyasiler, yoksa gençlerimizin düşüncelerinin gelişmesini mi istemiyorlar? ÖSS’den sıfır çeken öğrenci sayıları 50 binleri geçiyor. Bunun nedeni nasıl açıklanır? Türkiye "Fen Okuryazarlığı" ve "Matematik" alanında 33 OECD ülkesi arasında 31. sırada. Ama toplumun da çok umurundaydı!

Bilim üreten ve yeni teknolojiler kullanan kurumlarda en önemli faktör insan olmalıdır. İnsana yapılan yatırım, insan yetiştirmeye verilen önceliktir. Günümüzde bilimsel üretim; kuramsal, deneysel ve gözlemsel çalışan, yanı sıra teknoloji üreten birçok disiplinin ve pek çok sayıda insanın bir araya gelmesi sonucu oluşmaktadır. Astronomide ya da temel bilimlerin herhangi bir alanında ilerlememiz ancak teknolojik yatırımdan daha fazla insana önem vermekle mümkündür. Önceliğimiz insan olmalı. İnsanın düşünce gelişimine ve bilimsel bilgi birikimine, teknolojik yatırımdan çok daha önem vermemiz gerekir. Önce insan...